

GOŚĆ NIEDZIELNY W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Rafał Śpiewak: *Społeczeństwo – naród – państwo na łamach Gościa Niedzielnego (1923–1939)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Katowice 2022, s. 519.

Na rynku wydawniczym ukazała się niedawno monografia Rafała Śpiewaka „*Społeczeństwo – naród – państwo na łamach Gościa Niedzielnego (1923–1939)*” – obszerna, bo licząca ponad 500 stron, książka. Jest ona owocem naukowych zainteresowań i dotychczasowych badań autora – księdza archidiecezji katowickiej, związanego od lat z Uniwersytetem Ekonomicznym w Katowicach, obecnie adiunkta w Katedrze Badań Marketingowych i Rynkowych na Wydziale Informatyki i Komunikacji. Wybór problematyki podjętej w książce wpisuje się nie tylko w zakres naukowych eksploracji Śpiewaka, zajmował się już on bowiem wcześniej *Gazetą Katolicką* – ważnym pismem dla regionu (Śpiewak 2006) i publikował prace mocno osadzone w realiach Górnego Śląska (Śpiewak 2018a, 2018b, 2019a, 2019b, 2021), gdzie się urodził oraz gdzie pracuje naukowo i duszpastersko. Przez wiele lat był duszpasterzem akademickim, a obecnie jest proboszczem w Parafii św. Józefa w Chorzowie. Realizował także projekty w ramach badań statutowych, takie jak: „*Dziennik Zachodni*, TVP 3, Radio Katowice, *Gość Niedzielny*, internetowe portale samorządowe – media regionalne i lokalne w procesach tworzenia i realizacji polityki regionalnej w woj. śląskim” oraz „*Tożsamość regionalna jako determinanta misji mediów religijnych i lokalnych na przykładzie Górnego Śląska*”.

Sięgając po jedno z najstarszych katolickich pism ukazujących się w Polsce – choć autor nazywa je kościelnym ze względu na to, że było ono pismem administracji apostołskiej, na czele której stanął ks. August Hlond, późniejszy prymas Polski – i dokonując analizy treści około 800 wydań periodyku z lat 1923–1939, Śpiewak podjął się zadania polegającego na rekonstrukcji stanowiska, jakie zajmował *Gość Niedzielny* w sprawach dotyczących kwestii religijnych, społecznych, politycznych i narodowych na tle zachodzących procesów społeczno-politycznych w okresie II Rzeczypospolitej z perspektywy Kościoła katowickiego. Książka ma więc wartość i wymiar nie tylko prasoznawczy, ale także historyczny i eklezjalny. Aktualność i waga podjętego w niej w temacie wiąże się również z jubileuszem 100-lecia powołania *Gościa Niedzielnego*. Co więcej, niewiele jest opracowań naukowych na temat roli, jaką odegrała prasa katolicka w okresie międzywojennym w budowaniu państwa polskiego, a także miejsca Kościoła katolickiego w życiu społecznym

tamtego okresu. Wymienić można kilka publikacji sprzed lat takich autorów, jak: Czesław Lechicki (1984), Czesław Strzeszewski (1978), Wojciech Dutka (2007), czy większych opracowań dotyczących polskiej prasy okresu międzywojennego, np. Jerzego Jarowieckiego (1997) czy Andrzeja Paczkowskiego (1980). Z najnowszych prac, tak obszernych jak recenzowana monografia, i dedykowanych jednemu katolickiemu tytułowi prasowemu, na uwagę zasługuje monografia „Świat wartości w krakowskiej prasie katolickiej: *Dzwon Niedzielny* 1925–1939” Marty Woźniak (2022). Śmiało więc można stwierdzić, że praca katowickiego naukowca wypełnia sporą lukę w obszarze badań prasoznawczych w tym zakresie.

Główną hipotezą stawianą przez Śpiewaka w książce jest twierdzenie, że linia programowa tygodnika, będącego głównym kościelnym organem prasowym na Górnym Śląsku w okresie II Rzeczypospolitej, wynikała z troski o dobro społeczne, kondycję państwa i narodu polskiego (s. 12). Autor wskazuje pewne obszary, które bada w celu zweryfikowania swojej hipotezy, a są nimi: wizja relacji państwo–Kościół ukazana w *Gościu Niedzielnym*; zagrożenia światopoglądowe i społeczne; obrona rodziny, małżeństwa i modelu wychowania młodego pokolenia; stosunek do mniejszości żydowskiej; miejsce i rola Górnego Śląska w odrodzonym państwie polskim (s. 11). W podjętej analizie stosuje metodę historyczną oraz analizy i krytyki piśmiennictwa – „zarówno na tle ówczesnego kontekstu historycznego, jak i doktryny społecznej Kościoła” (s. 11). Co więcej, autor miał również na uwadze to, co specjaliści od interpretacji źródeł historycznych podkreślają, że zagadnień z przeszłości nie analizuje się w próżni, ale „są one powiązane z innymi współczesnymi problemami praktycznej natury (politycznymi, religijnymi, społecznymi)” (s. 11), sytuacja społeczno-polityczna wywiera bowiem znaczny wpływ na kierunek interpretacji materiałów historycznych (Buksiński 1992). Powołując się na cenionego historyka mediów polskich, Jerzego Myślińskiego, śląski badacz uznaje „proces badawczy prasy jako źródła historycznego” (s. 10) za wprawdzie pracochłonny, ale dający możliwości prześledzenia badanych zjawisk w ich wielostronnej złożoności (Myśliński 1974). Ta złożoność jest już widoczna w doborze i tytułach poszczególnych rozdziałów książki, czyli wskazanych powyżej obszarach badawczych.

Książka zawiera liczne fragmenty analizowanych tekstów, co czyni jej narrację żywszą i ciekawszą, oraz kilka fotografii wybranych stron tygodnika dla ukazania zmiany szaty graficznej, a także podtytułów pisma (w numerze 47 w roku 1925 pojawia się podtytuł *Tygodnik dla Ludu Katolickiego Diecezji Śląskiej*, a w roku 1927, od numeru 24, brzmiał on *Tygodnik dla Rodzin Katolickich*). Z fragmentów artykułów cytowanych w książce, co warte odnotowania, czytelnik nie poznaje nazwisk publicystów piszących w *Gościu Niedzielnym*. Poza listami arcybiskupa Hlonda, postaci bez wątplenia wielkiej w historii Kościoła polskiego, autorstwo testów brała na siebie redakcja.

Uważna lektura książki pozwala spojrzeć na *Gościa Niedzielnego* i jego teksty w kontekście niezwykle skomplikowanych stosunków politycznych na Górnym Śląsku po przyłączeniu jego części do II Rzeczypospolitej. Wspomnieć tu należy problemy tożsamościowe ludności Górnego Śląska, jej sytuację materialną i moralną pod wcześniejszymi rządami niemieckimi czy wszelkie próby osłabienia ducha

polskości w tym społeczeństwie, nie zapominając o powstaniach śląskich (1919, 1920, 1921) – wielkich zrywach wolnościowych. Autor ukazuje doniosłość wyjątkowego faktu, jakim było włączenie Górnego Śląska do Rzeczypospolitej, pisząc:

Było to wydarzenie o dalekosiężnym znaczeniu. Stanowiło szansę i wyzwanie nie tylko dla lokalnego Kościoła, ale również dla całego regionu. W szerszym ujęciu było też postrzegane jako wydarzenie o znaczeniu ogólnonarodowym i ogólnopaństwowym. W tym newralgicznym okresie konsolidacji państwa i wzajemnej asymilacji różnych jego regionów utworzenie diecezji śląskiej było poniekąd afirmacją polskości i potwierdzeniem słuszności dążeń narodowych na Górnym Śląsku. Zawsze podkreślano, że diecezję ze stolicą w Katowicach utworzono na „polskim Górnym Śląsku”. W jakimś sensie fakt ten stanowił wiano Kościoła w budowanie odradzającego się młodego państwa (Śpiewak 2022, s. 72).

W ocenie autora książki publicystyka *Gościa Niedzielnego* była ważnym narzędziem uświadamiania i aktywizacji laikatu, by brał on odpowiedzialność za losy młodego państwa polskiego. Tygodnik promował działalność różnorodnych stowarzyszeń i organizacji kościelnych o charakterze społecznym i patriotycznym. Na jego łamach podkreślano wówczas, że autentyczna wiara musi iść w parze z zaangażowaniem społecznym dla dobra wspólnego, jakim jest państwo. Punktem odniesienia miała być zawsze Ewangelia i katolicka nauka społeczna.

Ponieważ w swojej książce Śpiewak porusza kwestie i dziś kontrowersyjne, jak choćby wizja relacji państwo–Kościół, zagrożenia światopoglądowe i społeczne definiowane w tygodniku czy kwestie żydowskie, pracę katowickiego badacza można traktować jako głos w dyskusji, choć niekoniecznie można się z nim zgadzać. Śpiewak raczej relacjonuje, a nie ocenia podejścia redakcji do kwestii liberalnych, zagadnień światopoglądowych czy mniejszości żydowskiej w Polsce. Trudno jednak nie zauważyć, czytając fragmenty tekstów tym kwestiom poświęconych i analizowanych przez autora, że tygodnik był mocno zaangażowany w sprawy polityczne i społeczne. Zwłaszcza stanowisko redakcji tygodnika w kwestiach dotyczących liberalizmu stawianego na równi z bolszewizmem i masonerią oraz stosunek do mniejszości żydowskiej pokazuje to zaangażowanie. Rzeczywistość społeczna i polityczna okresu międzywojennego stanowiła szczególnie konglomerat emocji, wewnętrznej walki, czasem nienawiści, w którą włączał się Kościół katolicki. Teksty *Gościa Niedzielnego*, jak można to oceniać z dzisiejszej perspektywy, nie łagodziły tych napięć. Wynikało to zapewne z wielu powodów: przekonania redakcji, że to kultura narodowa oparta na religii pozwoliła Polakom przetrwać czas bezpaństwowości, więc apologia wartości chrześcijańskich i religii katolickiej jest pewnym wyzwaniem dla programu pisma, a może i z tego, że niejednokrotnie w prasie nieprzychylniej Kościołowi czy antyklerykalnej pojawiały się teksty mające na celu zdyskredytowanie w oczach ówczesnych czytelników kleru i Kościoła, któremu zarzucano obłudę, nieszczerłość i bogactwo, a nawet obwiniano o kryzys ekonomiczny. Dziś może nas dziwić ton wypowiedzi czy język używany przez redaktorów *Gościa Niedzielnego*, zwłaszcza w odniesieniu do ludności żydowskiej.

Pamiętać jednak należy, że w kwestiach żydowskich narracja wielu gazet nasyciona była nienawiścią do Innego.

W podsumowaniu swoich dociekań naukowych badacz stwierdza, że – jak założył – linia programowa tygodnika, będącego głównym kościelnym organem prasowym na Górnym Śląsku w okresie II Rzeczypospolitej, wynikała z troski o dobro społeczne, kondycję państwa i narodu polskiego. Wyprowadzając wnioski z poszczególnych badanych obszarów tematycznych, dodaje:

Kościół oskarżany niejednokrotnie o klerykałizm, wtrącanie się do polityki, hegemonię życia publicznego, w istocie bronił wolności w myśl zasady, że religia nie jest sprawą prywatną i nie może zostać zepchnięta do roli drugoplanowej czy wręcz marginalnej [...]. To na katolikach, zdaniem redaktorów czasopisma, na pierwszym miejscu miała spoczywać odpowiedzialność za kształt życia społecznego [...] „Gość Niedzielny” był czasopismem wydawanym w obronie najświętszych ideałów – wartości religijnych, ważnych dla duchowej kondycji państwa i narodu [...]. Wierność Kościołowi i jego nauczaniu była ukazywana [...] jako ostoja (Śpiewak 2022, s. 477).

Można odnieść wrażenie, że autor – choć starał się zachować naukowy obiektywizm – chwilami dał się ponieść emocjom. Nie pisze wprawdzie swojej książki „na kolanach”, bezkrytycznie odnosząc się do tekstów *Gościa Niedzielnego*, ale czasem używa patetycznego tonu, który daje się wyczuć w trakcie lektury monografii. Mimo to doskonale rozumiem, że badając przez wiele lat materiały archiwalne o tak ważnym i doniosłym znaczeniu historycznym i prasoznawczym, łatwo przyjąć ton mentorski i trudno ustrzec się przed prowadzeniem narracji własnego naukowego wyводу w duchu publicystyki *Gościa Niedzielnego*.

Niewątpliwie lektura książki przenosi czytelnika w rzeczywistość i problemy II Rzeczypospolitej w regionie Górnego Śląska w kontekście nie tylko historycznym, ale i społeczno-religijno-politycznym. Ta swoista triada społeczeństwo–religia–polityka, na której buduje autor swoje rozważania i opiera badania prasoznawcze, może, a nawet powinna, stać się przyczynkiem do dalszych eksploracji naukowych prasy katolickiej i dyskusji czy polemiki z autorem na tematy podejmowane w *Gościu Niedzielnym* tamtego okresu, które zdają się i dziś trudne czy niejednoznaczne w ocenie historycznej. Po książkę powinni sięgnąć nie tylko medioznawcy, ale także historycy i ci, których interesuje historia Górnego Śląska oraz historia Kościoła katolickiego w Polsce okresu międzywojennego.

Bibliografia

- Bukskiński T. (1992). Interpretacja źródeł historycznych pisanych. Warszawa–Poznań.
 Dutka W. (2006). Powstanie i rozwój prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 9, z. 2, s. 55–82.

- Dutka W. (2007). Geografia wydawnicza prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 10, z. 2, s. 75–94.
- Dutka W. (2008). Typologia prasy parafialnej Kościoła Rzymskokatolickiego w okresie II Rzeczypospolitej. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 11, z. 1/2, s. 35–56.
- Jarowiecki J. (1997). *Studia nad polską prasą XIX i XX wieku*. Kraków.
- Lechicki Cz. (1985). Poznańska Kultura (1936–1939). *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 4(106), s. 47–62.
- Lechicki Cz. (1984). Prasa katolicka II Rzeczypospolitej. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, t. 23, nr 2, s. 45–69.
- Lechicki Cz. (1981). Sprawa dziennika katolickiego w Warszawie. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, t. 20, nr 2, s. 5–23.
- Myśliński, J. (1974). Uwagi o prasie polskiej przełomu XIX i XX w. jako źródle historycznym. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, t. 14, z. 1, s. 5–26.
- Paczkowski A. (1980). *Prasa polska w latach 1918–1939*. Warszawa.
- Strzeszewski Cz. (1978). Katolickie czasopiśmiennictwo społeczne w Polsce w dwudziestolecu międzywojennym. *Roczniki Nauk Społecznych*, t. 6, s. 29–49.
- Śpiewak R. (2006). *Gazeta Katolicka – pismo duchowieństwa i ludu polskiego na Śląsku w latach 1896–1910*. Studium historyczno-doktrynalne. Kraków–Chorzów.
- Śpiewak R. (2018a). Obecność katolickich treści religijnych w mediach publicznych po ustawie medialnej z 1992 roku. *Łódzkie Studia Teologiczne*, t. 27, nr 1, s. 155–174.
- Śpiewak R. (2018b). The Workers' Issue in the Press of Upper Silesia at the Turn of the 19th and 20th Centuries. W: B. Nierenberg et al. (eds.). *Media Economics: Economic Issues in the Media. Theory and Practice* (s. 64–78). Warszawa.
- Śpiewak R. (2019a). Influence of the Media on the Participation of Citizens in the Processes of Creating and Implementing Social and Economic Policy in the Interwar Period in Poland – Case Study *Gość Niedzielny* – Online Inspirations for Contemporary Times. W: A. Kusa, A. Zauskova, Z. Buckova (eds.). *Marketing Identity: Offline is the New Online* (s. 311–322). Trnava.
- Śpiewak R. (2019b). Obraz rzeczywistości politycznej w publicystyce *Gościa Niedzielnego* w roku 1945. W: A. Dziurok (red.). *Relacje Kościół–państwo na Górnym Śląsku w latach 1945–1989*. Konflikt ideologiczny (s. 53–91). Warszawa–Katowice.
- Śpiewak R. (2021). Nauka społeczna Kościoła w 100 lat od „Rerum Novarum” – w obronie podstawowych ideałów społecznych. W: J.W. Adamowski, D. Kuźmina, J. Woźniak-Kasperek (red.). *Audycje Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego. Treści, konteksty, interpretacje*. Na podstawie wybranych nagrań (s. 291–306). Warszawa.
- Woźniak M. (2023). Świat wartości w krakowskiej prasie katolickiej: *Dzwon Niedzielny* (1925–1939). Kraków.